

Hvordan er det egentlig, det står til med . . .

Af Karina Vanderskrog

Tegninger: Gert Hansen

2330
1610
2011

FÆNGSELSUNDERVISNINGEN?

Fængselsundervisningen er mærkeligt nok et område, der er meget lidt fokus på. Dette til trods for, at der er international viden om, at den kan have en resocialiserende effekt og dermed være med til at mindske recidiv og kriminalitet. Formålet med denne artikel er at sætte fokus på dette meget oversete fænomen. Artiklen er skrevet på baggrund af en undersøgelse, som jeg har gennemført af fængselsundervisningens betydning og effekt under og efter afsoningen. Undersøgelsen er baseret på interviews, som jeg har gennemført, af tidligere indsatte, med udgangspunkt i deres erfaringer og oplevelser med fængselsundervisningen (se evt. Vandorskrog 2010). Undersøgelsen viser, at fængselsundervisningen har en betydning og effekt for de tidligere indsatte på flere forskellige måder. Eksempelvis en overordnet subjektiv betydning, som er med til at give de tidligere indsatte mere selvtillid og gøre dem i stand til at tænke mere fremtidsorienteret. Undersøgelsen viser også, at det i nogen grad er de sociale strukturer blandt de indsatte samt fængslets hverdag og funktionsmåde, der er med til at modvirke fængselsundervisningens potentialer og udviklingsmuligheder. Undersøgelsen peger desuden på, at der er nogle overordnede kapacitetsproblemer. Der er brug for, at der kommer mere fokus på området omkring fængselsundervisning, så der fremadrettet kan træffes mere kvalificerede beslutninger omkring den, så den kan få en større resocialiserende rolle. Og så der samtidig kan komme bedre overensstemmelse mellem Kriminalforsorgens mål og visioner på den ene side og praksis på den anden.

ET IKKE-FOKUS OMRÅDE

Der er ganske lidt fokus på de indsattes forhold under afsoningen, deres hverdag, hvilke muligheder de har osv. Dette til trods for, at der hvert år er 17.200 indsatte, som afsoner i de danske fængsler.¹⁾ Loven siger, at der er mulighed for at følge undervisning og tage en uddannelse under afsoning. Men hvilke uddannelsesmuligheder der er, hvem og hvor mange der benytter sig af dem, hvor gode uddannelses tilbuddene er og ikke mindst om uddannelses tilbuddene gør en forskel mht. at hjælpe den enkelte til at bryde med de kriminelle mønstre, er der ikke fokus på eller viden om. Denne manglende evaluering står i stærk kontrast til evalueringsiveren, der ellers er på uddannelsesområdet og i samfundet generelt. I 1970-80'erne var Danmark ellers foregangsland mht. at fremme mulighederne for uddannelse i fængslerne og var med til at præge fængselsundervisningen i både Norden og Europa (Nordisk Ministerråd 2003: 3). Siden dengang er der ikke sket meget på området. Faktisk er Danmark i dag det eneste af de nordiske lande, som ikke systematisk gennemfører forskningsmæssige evalueringer af undervisningen i fængslerne (Ibid.: 19).

I 2004 blev der dog påbegyndt de første evalueringer af fængselsundervisningen i Danmark i mere end 25 år, efter Nordisk Ministerråd i 2000 besluttede, at indsatsen i kriminalforsorgen i de nordiske lande i forbindelse med fængselsundervisningen skulle kortlægges (Ibid.: 9). Undersøgelserne skulle være med til at indlede et forskningsbaseret vidensgrundlag, så det

ville være muligt at forbedre den eksisterende fængselsundervisning samt sikre en professionalisering af Kriminalforsorgens arbejde i forbindelse med undervisningen af de indsatte. Trods den nye forskning, svarende til tre rapporter²⁾, er der stadig tale om begrænset viden om fængselsundervisningen. Den manglende evaluering på området betyder bl.a., at der ikke er nogen viden om en eventuel betydning og/eller effekt af fængselsundervisningen i forhold til at gøre den indsatte i stand til at leve et kriminalitetsfrit liv efter afsoningen. Den undersøgelse som denne artikel er baseret på, er netop et forsøg på at få mere fokus på fængselsundervisningen.

KAN FÆNGSELSUNDERVISNING OVERHOVEDET MINDSKE RECIDIV?

Fængslet kan karakteriseres som en *total institution*, en særskilt verden med altomfattende egenskaber og med barrierer mod interaktion med omverdenen, hvor det ikke er den enkeltes ve og vel, der kommer i første række, men derimod beskyttelse af samfundet (Goffman 1961: 11-12). Hvorvidt et fængselsophold og straf er med til at mindske kriminalitet, har været diskuteret så længe fængslet har eksisteret som institution. Allerede ved indførslen af straffeloven i 1866 var der en formodning om, at der skulle mere end fængsel til for at forbedre den kriminelle (Nordisk Ministerråd 2003: 46-47). Recidivstatistikkerne i dag viser også, at 75% af al kriminalitet begås af recidivister (Kyvsgaard 1998: 112). Det tyder altså på, at straf alene ikke er nok for at undgå recidiv og forhindre ny kriminalitet. Recidivstatistikkerne registrerer endda kun de indsatte, som bliver taget for ny kriminalitet og er derfor ikke en reel indikator for, hvorvidt de andre tidligere indsatte er stoppet med at begå kriminalitet eller ej. Recidivstatistikkerne er dog i dag den eneste måde hvorpå straffens virkning indirekte evalueres. Under alle omstændigheder kan recidiv ses som udtryk for, at en gruppe af befolkningen har ringe tilknytning til både arbejdsmarked og samfund.

I fængslerne arbejdes der ud fra en toleddet opgave, hvor begge led er sidestille-

de og lige vigtige. Denne hovedopgave beskrives således: "*Kriminalforsorgen skal fuldbyrde straffene med den nødvendige kontrol og sikkerhed, men skal samtidig støtte og motivere de dømte til gennem personlig og social udvikling at leve en kriminalitetsfri tilværelse. De to led i hovedopgaven er sidestillede og lige vigtige.*" (Kriminalforsorgen 1993). Første led fokuserer altså på *kontrol og sikkerhed* og det andet led fokuserer på at *støtte og motivere*, så de indsatte kan blive gjort i stand til at leve et kriminalitetsfrit liv efter afsoning. I forhold til det andet resocialiserende led, som denne artikel beskæftiger sig med, er det væsentligt at rejse to problematikker. Først og fremmest, at målformuleringen er bred og upræcis, hvilket gør den svær at arbejde ud fra og hen imod. For det andet gør denne brede målformulering det svært at evaluere det arbejde, der udføres. Overordnet set er en præcis og tydelig formulering af målene nødvendig, især for at gøre evaluering mulig og få viden om, hvorvidt tiltagene virker efter hensigten (Ingstrup 1998). I forlængelse af dette kan det undre, at der i den danske Kriminalforsorg arbejdes ud fra så løst fastsatte mål, som besværliggør, at der kan foretages evalueringer omkring den resocialiserende del af Kriminalforsorgens arbejde.

Fængselsundervisningen er en aktivitet, der kan være med til at indfri dette andet led i Kriminalforsorgens hovedopgave om at støtte og motivere de indsatte til at leve et kriminalitetsfrit liv. Men hvorvidt dette rent faktisk sker, er der altså ingen systematisk og funderet viden om i Danmark, men bekræftes dog i internationale undersøgelser. Mængden af undervisning, uddannelsestype osv. er der dog uenighed om (Vacca 2004: 298-299, Gaes 2008: 5, Case & Fasenfest 2004: 25). Der er enighed om, at selv med små resultater i forhold til at mindske recidivet, vil der være en økonomisk fordel ved undervisning i fængslerne (Gaes 2008: 11). Trods kontekstforskelle må det være muligt at overføre de overordnede internationale forskningsresultater og antage, at det samme ville gøre sig gældende i Danmark, men dette bør selvfølgelig undersøges nærmere.

Holdningen om, at undervisning i fæng-

slerne kan være med til at reducere recidivet, kan også ses i en nordisk rapport, dog kun i vage formuleringer (Nordisk Ministerråd 2003: 74). Holdningen deles tilsyneladende også af de indsatte selv, der angiver, at et af deres motiver for at deltage i fængselsundervisningen netop er at lære noget og forbedre mulighederne for at kunne undgå at begå ny kriminalitet efter løsladelsen. De indsatte anser desuden fængselsundervisningen som vigtig, for bedre at kunne klare tilværelsen efter løsladelsen og for lettere at kunne få et job (Koudahl 2006: 32, Koudahl 2007: 35). Kort sagt, er der enighed blandt internationale undersøgelser, formodninger i Skandinavien og blandt de indsatte selv om, at uddannelse har en betydning for recidiv og dermed en effekt i forhold til at bryde med kriminalitet.

Opgaverne er i teorien lige vigtige, men i praksis ser det anderledes ud. Eksempelvis var der i 2008 i alt ansat 4.854 i Kriminalforsorgen, hvoraf 65% var opsynspersonale og 5% var personale beskæftiget med undervisning og sundhed (Kriminalforsorgen 2008). Tallene indikerer prioriteringen af de to forskellige led i Kriminalforsorgens hovedopgave. Det kunne se ud som om, at der er tale om en konflikt mellem praksis på den ene side og mål og visioner på den anden.

ET FÆNGSELSOPHOLDS KONSEKVENSER

Det har i mange år været almen kendt og beskrevet i fængselslitteraturen (eksempelvis Goffman, Foucault mfl.), at et fængselsophold kan have mange konsekvenser for den indsatte. Goffman beskriver en *diskulturation*, hvor livet i fængslerne og dets krænkelser gør, at de indsatte bliver for institutionaliseret, så de ikke længere er i stand til at klare livet udenfor murene: "Det er en kendt sag fra nogle af vore ældste totale institutioner, at han [her den indsatte] går ind til en række ydmygelser, nedværdigelser og krænkelser af personligheden. Det personlighedskrænkende er måske ofte utilsigtet, men ikke desto mindre ganske systematisk gennemført. Han påbegynder radikale ændringer i sin moralske karriere – et psykisk udviklings-

forløb, sammensat af de progressive forandringer i hans tro på sig selv og andre af betydning for ham." (Goffman 1961: 18-19).

I forlængelse af dette kan der nævnes forskellige konkrete psykologiske konsekvenser ved et fængselsophold og især magtudøvelsen. Først og fremmest *perspektivløshed*, hvor de indsatte mister mening og perspektiv med livet, fordi de føler, de spilder livet og de mister troen på sig selv. Dernæst en tilstand af *udbrændthed*, fordi de indsatte ikke oplever at blive mødt som mennesker. Kendetegn ved udbrændthed er eksempelvis nedsat præstationsformåen, som kan have vidtrækkende konsekvenser for fængselsundervisningen. Derudover kan der være tale om *tillært hjælpeløshed*, hvor de indsatte handlekraft bliver sat ud af spil, fordi de ikke selv har magt over indholdet i hverdagen. På den måde sker der en *passivering* af de indsatte (Lauesen 1998: 107-123).

Fængslets hverdag og funktionsmåde kan altså have vidtrækkende konsekvenser for de indsatte både under og efter afsoningen.

Ud fra ovenstående er der en del udfordringer og hindringer for, at de indsatte kan udvikle sig under afsoningen og påbegynde den læring, som fængselsskolen ideelt set tilbyder. Målet om et handlekraftigt individ med lyst til udvikling og læring, og med fokus på fremtiden, kan være vanskelig at leve med i et fængsel, hvor hverdagen, funktionsmåden og de sociale strukturer kan have konsekvenser for de indsatte både under og efter afsoningen. En mulig måde at minimere disse konsekvenser på, kan være, hvis tiden under afsoning udfyldes med forskellige former for meningsfulde aktiviteter og generelt konstruktiv anvendelse af tid (Holstein 1985, Koudahl 2010: 13). Her kan fængselsundervisningen spille en væsentlig rolle.

UNDERSØGELSEN

Undersøgelsen som denne artikel er baseret på tager udgangspunkt i interviews med tidligere indsatte. Der blev skabt kontakt til fem tidligere indsatte, som havde modtaget en form for formel undervisning³⁾ under afsoning, og havde gjort sig nogle erfaringer med fængselsundervisningen

samt dens betydning for at bryde med kriminalitet efter afsoningen. Interviewmetoden er en samtale mellem to parter (eller flere), som sammen konstruerer viden om et emne med fælles interesse, men hvor undersøgeren har kontrollen og styrer situationen. Formålet med undersøgelsen var at pege på nogle tendenser omkring betydningen og effekten af fængselsundervisningen set ud fra tidligere indsatte erfaringer og oplevelser. Tendenser som skal kunne diskuteres ud fra de ansatser til forståelse og forklaringer, som kom frem undervejs. Empirien har i sagens natur sine udsigelsesbegrænsninger, især spørgsmålenes kompleksitet taget i betragtning.

Det var forholdsvis besværligt at få etableret kontakt til tidligere indsatte, som havde deltaget i undervisning under afsoning. Det lykkedes dog at få etableret kontakt til to væresteder⁴⁾ for tidligere kriminelle og/eller tidligere misbrugere. De interviewede tidligere indsatte er etnisk danske mænd⁵⁾ i alderen 24-59 år, som på det tidspunkt, hvor empirien blev indsamlet, havde tilknytning til et eller begge væresteder. Det viste sig, at de tidligere indsatte ikke blot var svære "at finde", men da de så var fundet, var de også svære at få til at deltage af forskellige årsager, eksempelvis mistillid til udefrakommende som gerne vil høre deres historie, manglende lyst, manglende selvtillid og bekymring over undersøgerens relation til "systemet".

Ud fra disse erfaringer med at få etableret kontakt til tidligere indsatte og få dem i tale, rejser der sig en mere generel problematik omkring, at der er bestemte grupper af befolkningen, som kan være svære at få i tale og høre deres mening om det, som kun de har erfaringer med. Dette er problematisk, hvis det resulterer i, at nogle områder ikke bliver undersøgt og bestemte grupper ikke bliver hørt. Det er væsentligt at få tidligere indsatte vurdering af fængselsundervisningen på baggrund af deres oplevelser og erfaringer, for at få indsigt i betydningen og effekten af undervisningen i fængslerne.

I det hele taget, er det væsentligt at medtænke gruppen af indsatte for at få

forståelse for undersøgelsen og især fængselsundervisningens vilkår. Gruppen af typiske⁶⁾ indsatte udgør deres helt egen demografiske og socioøkonomiske gruppe. Der er ofte tale om udsatte og socialt belastede mænd (ca. 96% af de indsatte er mænd, jf. Koudahl 2007: 28), som har negative livserfaringer og dårlige sociale netværk. Den typiske indsatte har ofte problemer med rusmidler og er dårligt forankret i arbejdsmarkedet (Nordisk Ministerråd 2003: 178-181). Derudover har den typiske indsatte forældre ofte et lavt uddannelsesniveau og lav indkomst, og familiens struktur har ofte været præget af ustabilitet (AE-rådet 2007: 9-10). Yderligere har den typiske indsatte ofte ikke færdiggjort folkeskolen og hvis vedkommende har, er udbyttet ofte meget ringe (Koudahl 2010: 28). De indsatte syn på undervisning og uddannelse er ofte præget af meget dårlige oplevelser med at gå i skole, og generelt har de dårlige skolemæssige forudsætninger, hvilket kan være med til at besværliggøre undervisningen i fængslerne. Generelt har de indsatte en meget ringe tillid til sig selv i forbindelse med uddannelse.

FORDELE VED FÆNGSELSUNDERVISNINGEN

Trods vanskelige vilkår for fængselsundervisningen viser min undersøgelse, at der er nogle fordele ved at deltage i undervisningen og at den har betydning på flere forskellige måder for de indsatte, særligt med to forskellige perspektiver i fokus, et nutids- og et fremtidsperspektiv. Ud fra nutidsperspektivet er der fokus på fordelene ved fængselsundervisningen, som kan gavne den indsatte under afsoningen og kan gøre fængsels hverdagen mere tålelig. Eksempelvis kan fængselsundervisningen fungere som en *flugt fra hverdagen*, hvor den indsatte ved at fortabe sig i det faglige stof, kan glemme fængselsituationen (Goffman 1961: 227). En tidligere indsat beskriver det således:

"Ja men, det har da helt klart lettet processen, at øh..., altså når man fordyber sig i en hver form for boglig aktivitet, jamen altså, så er du jo i stand til at

udelukke den nærmeste omverden så længe i hvert fald ik', og du føler en vis form for meningsfuldhed på trods af, at det ellers kan være x-antal år, du bare sidder og virkelig spiller din tid... ”

Undersøgelsen viser ligeledes, at de indsatte føler, de opnår mest frihed under afsoningen gennem fængselsundervisningen. De tidligere indsatte oplevede, at der er færre krav, mulighed for afslapning og mulighed for at være social, og undervisning derfor kan opleves som den mest behagelige form for beskæftigelse. En beskriver det således:

”... men altså når alt det er sagt, så læste jeg vel også, ligesom jeg mener, at langt de fleste i fængslerne gør, fordi det er den behageligste måde at tilbringe sin afsoning på, øh... skolen er sådan pr. definition det sted, hvor der er mest frihed i et fængsel og hvor man kan slappe mest af i løbet af dagen.”

Undersøgelsen viser yderligere, at deltagelse i fængselsundervisningen i nogle sammenhænge kan handle mere om fravalg af arbejde end et reelt tilvalg af undervisning, hvilket gør udfordringerne for fængselskolen endnu større. De indsatte motiv for at vælge fængselsundervisningen kan være for at undgå at arbejde, fordi de ikke gider arbejde for ”dem” i fængslet og samtidig undgår de at skulle arbejde med, hvad de kalder fordummende arbejdsopgaver. Det peger i retning af, at ud fra agendaen i fængslet er fængselsundervisningen et attraktivt tilbud, men ud fra uddannelsesagendaen i samfundet, har de indsatte ikke den ”rette” indstilling til fængselsundervisning.

Ud fra fremtidsperspektivet, har de indsatte fokus på de fordele, som kan gavn efter afsoningen. Fængselsundervisningen kan være en måde at bruge tiden aktivt og fornuftigt, og samtidig opkvalificere til job og/eller mere uddannelse efter afsoningen. Fængselsundervisningen er derfor en måde at investere i fremtiden. Afsoningstiden er spildt, hvis ikke den indsatte formår at bruge tiden til at skaffe sig goder, som også kan skaffes udenfor, eksempelvis arbejdsfortjeneste eller uddannelse (Goffman 1961: 56).

Til sidst kan nævnes den fordel, som flere af de tidligere indsatte peger på, at undervisning under afsoning kan være med til at give faste rammer og struktur, og dermed give de indsatte mulighed for ro til at koncentrere sig om en uddannelse for første gang i livet.

ADGANGSBILLET

I undersøgelsen kommer det også frem, at fængselsundervisningen kan fungere som adgangsbillet på både kort og lang sigt. På kort sigt kan den indsatte opnå selvtilid og øget tro på sig selv, som kan være med til at igangsætte en positiv spiral for vedkommende under afsoningen, hvilket kan virke adgangsgivende til andre udviklingstilbud og i det hele taget motiverende. Deltagelse i og gennemførelse af fag i fængslet kan også have en positiv indvirkning på andre omkring den indsatte, eksempelvis kan de ansattes syn på den indsatte ændre sig og resultere i, at der kan åbne sig muligheder under afsoningen, eksempelvis frigang til en form for uddannelse.

På lang sigt kan gennemførelse af fag eller uddannelse i fængslet åbne op for en anden vej end kriminaliteten efter afsoningen, og være med til at gøre det muligt hurtigere at komme ud af kriminalitet. Fængselsundervisningen kan altså være med til at lette og/eller korte vejen til uddannelsessystemet, og uddannelsesvejen beskrives som ikke længere værende så fjern. De tidligere indsatte taler desuden om, at de vha. fængselsundervisningen føler sig bedre i stand til at ”se længere” og at de har fået troen på, at de kan begå sig enten i uddannelsessystemet eller på jobmarkedet. En beskriver sammenhængen mellem uddannelse og at bryde med kriminaliteten således:

”Der er i hvert fald den sammenhæng, at hvis du har en eller anden form for uddannelse, så vil det altid på et eller andet tidspunkt i dit liv vise sig, at der er en anden vej end kriminaliteten, det kan godt være, du ikke vælger den, men muligheden er der, hvis ikke du har en uddannelse, jamen så er der ikke nogen anden vej.”

En ting er dog at gennemføre fag, en anden ting er, hvorvidt fængselsundervisningen fører til mere uddannelse eller job udenfor murene. De tidligere indsatte beskriver, at de havde et ønske om, at fængselsundervisningen kunne føre til noget, så de kunne gøre noget andet i livet efter afsoningen, men at det desværre "endte i sandet", men ikke desto mindre har de formået at bryde med kriminaliteten. En mulig forklaring på, at det endte i sandet kan være den indsatte familiemæssige baggrund og livshistorie, som ofte har været præget af negative oplevelser samt deres dårlige skoleerfaringer. En anden forklaring kan være Goffmans begreb om *diskulturation*, at de under afsoningen er blevet for institutionaliseret.

EN OVERORDNET SUBJEKTIV BETYDNING

Tendensen i undersøgelsen er altså, at fængselsundervisningen har betydning og effekt både under og efter afsoningen. Derudover peger undersøgelsen i retning af, at det er det at ansøge om et fag, følge det seriøst og afslutte det, der er det vigtigste, og ikke så meget faget eller fagets niveau. En af de tidligere indsatte udtrykker det således:

"... og jeg tror sådan set, det er lige meget hvilke fag, jeg ville have taget, det er ikke bare faget i sig selv, det er det jeg har gjort med, jeg har selv søgt læreren, skolelæreren kommer med materialet, snakke med dem, sørge for at lave mine lektier du ved, følge det helt til dørs, det har været noget nyt ik'..."

En anden udtrykker det således:

"Ja jamen, det har faktisk haft flere betydninger, både det at jeg kunne gennemføre noget, jeg kunne vise, jeg kunne bevise overfor mig selv, jeg kunne godt gennemføre det her, at jeg altså ikke var så dum som jeg måske selv gik og troede ik', og jeg kunne finde ud af at tage et ansvar for at gennemføre det og gøre det bedste jeg nu kunne ik'..."

Der er i den forbindelse tale om mere end blot et fag og at være i uddannelse, hvor det især er fornemmelsen af at tage

ansvar og føle sig som et handlekraftigt individ, som anses for afgørende. I andre sammenhænge beskriver de tidligere indsatte det som, at der går "succeshistorier ind på kontoen", som resulterer i øget selvtillid og selvværd. Fængselsundervisningen kan altså være en måde, de indsatte kan opnå en øget tro på sig selv og egne evner. Yderligere nævner flere fængselsundervisningen som en enestående mulighed for at gøre op med fortiden, andres og egen opfattelse af ringe evner til at begå sig i uddannelsessystemet. Gennemførelse af et fag har altså en overordnet subjektiv betydning, som kan resultere i øget selvtillid og øget tro på egne evner både under og efter afsoningen.

KAN NARRER TIL LÆRDOM

Endvidere viser undersøgelsen, at de indsatte ofte vælger fængselsundervisningen med nutidsperspektivet in mente. Dvs., "nutidsfordelene" kan være en måde at få de indsatte til at vælge fængselsundervisningen frem for de andre beskæftigelsestilbud og dermed få dem til at komme i fængselsskolen, og få dem til at deltage i undervisningen. En af de tidligere indsatte udtrykker det således:

"... fordi netop når du sidder i fængslet altså, om du lurer folk og narrer dem til at komme op i skolen pga. de har lejlighed til at lave mad, de har lejlighed til og lave vægttræning nogle gange i skoletiden eller hvad ved jeg, jamen ligesom så mange andre situationer i livet, jamen får du narret lidt lærdom ind i dem undervejs, jamen så er det jo en fed måde igen, også for samfundet og investere i den her alt dyre, alt for øh... håbløse fængselssituation, få noget konstruktivt ud af det, også for den enkelte..."

At lokke med nutidsfordele kan være et nødvendigt skridt på vejen til at få igangsat en faglig og personlig udvikling, og være en måde at få narret lærdom ind i de indsatte, som kan gavne dem og samfundet på sigt. Det kan være en måde at få de indsatte ind i fængselsskolen og give dem en fornemmelse af, at fængselsundervis-

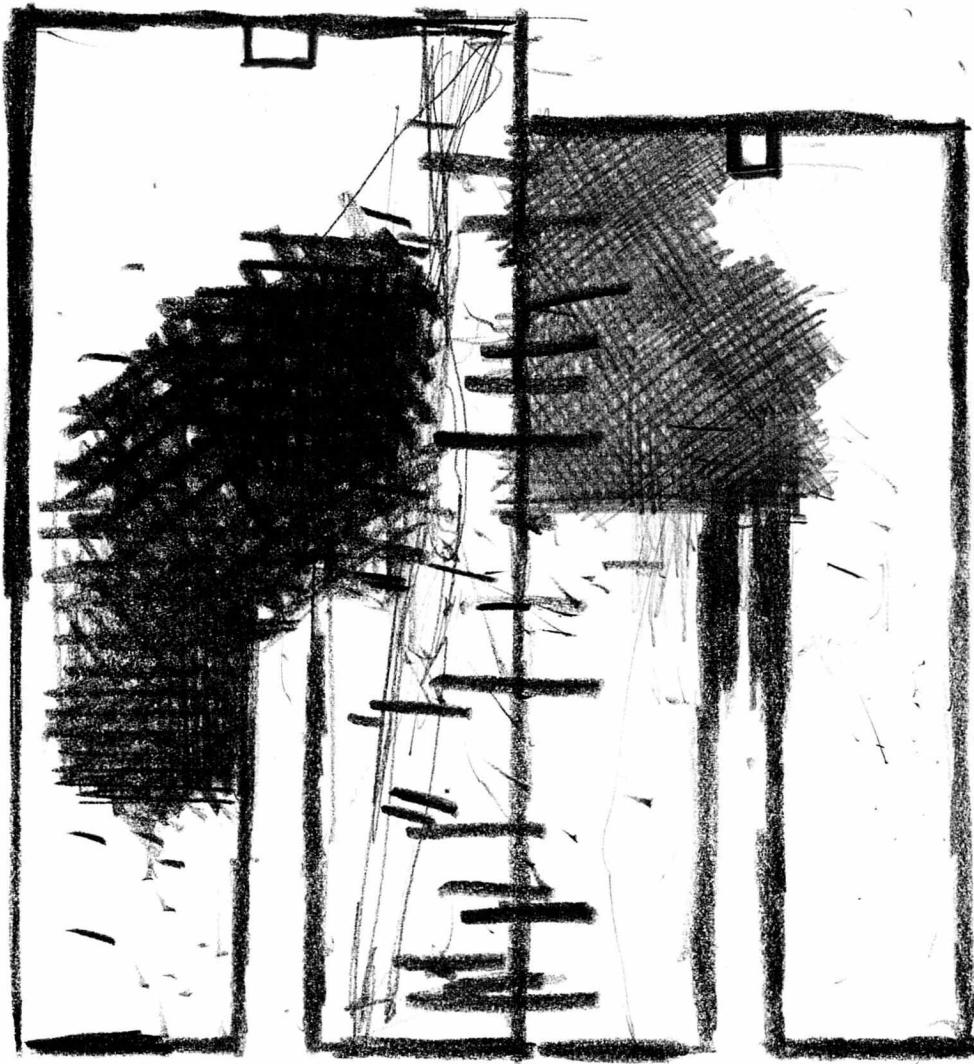
ningen også kan resultere i mere overordnede subjektive betydninger, som kan have stor betydning for det faglige udbytte.

LIGE ADGANG TIL FÆNGSELSUNDERVISNINGEN

Der burde være lige adgang til fængselsundervisningen for alle indsatte, fordi ifølge internationale konventioner og anbefalinger skal indsatte have samme mulighed for at uddanne sig i fængslet, som andre

borgere (Nordisk Ministerråd 2003: 183-188). På problematisk vis tyder det dog ikke på lige adgang til fængselsundervisningen i min undersøgelse. Undersøgelsen viser, at det i nogen grad er de sociale strukturer blandt de indsatte samt fængslets hverdag og funktionsmåde, der modvirker fængselsundervisningens potentialer og udviklingsmuligheder blandt de indsatte.

De tidligere indsatte beskriver, hvordan de indsatte kan opdeles i grupper af svage

2345
1710
2011

og stærke indsatte. Denne opdeling findes også i litteraturen, hvor de *svage indsatte* beskrives som nogle, der ikke er i stand til at klare fængslets hverdag. Der er ofte tale om stofmisbrugerne eller andre som er fysisk eller psykisk svagt funderede. De *stærke indsatte* derimod er ofte ikke stofmisbrugere og de gør meget for at holde sig i form både fysisk og psykisk gennem eksempelvis uddannelse, træning o.lign. (Lauesen 1998: 149-151). Undersøgelsen viser, at de stærke indsatte er dagsorden-sættende og kan få de svage indsatte til "frivilligt" at fravælge eksempelvis undervisningen på baggrund af trusler eller lignende. Fængselsskolen bliver derfor et sted, hvor de stærke indsatte har muligheden for at udvikle sig. Dette beskrives således:

"... for selvom fængslet bestemmer, hvem der skal gå i skole, så er det alligevel tit dem, der er velfungerende eller stærke, de får alligevel mingeleret på plads, så det er dem der virkelig sidder på de fede pladser ik'..."

"... altså de (stærke indsatte) lægger fuldkommen dagsordenen, de kunne finde på at sige til en der lige er kommet ind, du skal ikke gå på gårdtur, jamen nå, hvis du står ene mand der og der står 20, jamen så er linjen ligesom lagt, jamen så går du da ikke på gårdtur, du har da ikke lyst til at blive smadret hver gang du går ned på gårdtur eller hver gang, du går op i skolen."

Det kunne tyde på, at fængselsskolen er et sted, som ikke alle indsatte har adgang til. Dette sker, fordi en gruppe stærke indsatte erobrer områder, som ellers burde være frit tilgængeligt for alle og udelukker dem, som de ikke ønsker, skal være til stede (Goffman 1961: 174). Dette kan kun lade sig gøre, fordi der er en særlig social struktur blandt de indsatte, hvor de stærke indsatte kan sætte dagsordenen. Dvs. udover de mere formelle rammer er der altså også de uformelle rammer, regler og hierarkier, som de indsatte skal følge, som er fastsat af de indsatte selv (Lauesen 1998: 143). Hierarkiet mellem de indsatte er væsentligt at medtænke, og bestemmes efter

hvordan de indsatte fungerer socialt og hvordan de lever op til de interne regler og normer. De sociale strukturer kan derfor have konsekvenser for, hvordan hverdagen i fængslet fungerer, hvordan den indsatte opfatter sig selv og hvordan andre opfatter dem. Dette kan have direkte eller indirekte indflydelse på den indsatte og vedkommendes lyst og motivation til at udvikle sig i forbindelse med fængselsundervisningen.

I forlængelse af dette føler de svage indsatte sig ofte nødsaget til at gå alternative udviklingsveje, eksempelvis selvstudie i cellen eller uformelle "samtalegrupper" med præsten. En af de tidligere indsatte udtrykker det således omkring en såkaldt bibelgruppe:

"... og så begynder man at gå andre veje ik', så starter præsten en bibelgruppe op, hvor vi diskuterede samfundsting osv. osv., der var plads til at ytre sin holdning og mening, der var ikke noget med at blive trynet eller trykket eller truet eller noget som helst vel, der var det ligesom mere frit forum ik'..."

Disse alternative veje giver de svagere indsatte mulighed for at diskutere uden at blive "trynet, trykket eller truet". Det kan ses som de indsattes egen måde at gøre uddannelsesbuddene større og bredere, og derved sikre, at flere indsatte får muligheden for udvikling og læring, godt nok i en mere uformel sammenhæng, men muligheden for at bruge tiden meningsfuldt og investere i fremtiden fastholdes. At der ikke er plads til både de stærke og svage indsatte i fængselsskolen, kunne tyde på et overordnet kapacitetsproblem. Dette er problematisk, fordi alle indsatte jo skal have samme rettigheder og muligheder for at uddanne sig i fængslet, som andre borgere. Konsekvensen af, at der ikke er lige adgang for alle indsatte, kan være, at kløften mellem de indsatte, både under og efter afsoning, bliver større og større. På den måde kan det tyde på, at det er den svagere gruppe af de indsatte, som i højere grad kan blive fastholdt i deres kriminelle løbebane, fordi der i praksis ikke er lige adgang til fængselsundervisningen. Det peger altså i retning af, at

fængslets kapacitet, hverdag og funktionsmåde er begrænsende for den enkeltes udvikling og kan modvirke fængselsundervisningens potentialer.

FÆNGSELSUNDERVISNINGEN KAN IKKE STÅ ALENE

Det er dog væsentligt at nævne, at selvom det tyder på, at gennemførelse af fag eller en uddannelse i fængslet har fordele og en betydning, så peger flere af informanterne på, at den formelle undervisning ikke kan stå alene. En tidligere indsat forklarer det således:

"Jeg tror jo, jeg tror jo, at man, foruden de der fag man nu vil vælge, hvad det så enten er af fag ik', så tror jeg jo altså også, der skal være indbygget noget psykologi du ved og alle de der ting, hvor man begynder og gå ind og laver noget selvrefleksion over hvad..., hvorfor sidder jeg egentlig her, hvad er det egentlig jeg har lavet, er det egentlig rimeligt, har jeg skadet nogle mennesker og prøver ligesom og du ved og appellere til det enkelte individ egentlig at finde svarene i sig selv..."

De tidligere indsatte vurderer, at den formelle uddannelse bør kombineres med mere uformel undervisning, hvor den enkelte arbejder med at bryde de kriminelle tankemønstre gennem eksempelvis selvrefleksion og psykologisk indsigt. Det er ikke nok at gennemføre fag eller en uddannelse, hvis den indsatte stadig ikke er i stand til at klare hverdagslivets udfordringer pga. livshistorie, sociale problemer og fængslets diskulturation. En pointe, som ligger i forlængelse af den internationale viden på området (Vacca 2004, Gaes 2008). Det tyder på, at der er en gensidig afhængighed mellem den formelle og uformelle uddannelse, som skal ses i et komplekst samspil, hvor mange forskellige faktorer spiller ind, før et brud med kriminalitet kan lykkes. Igen peger det i retning af, at det kan være fængslets hverdag og funktionsmåde, der sætter begrænsninger for de indsatte udvikling, fordi der er for få muligheder for at anvende tiden konstruktivt. Igen peger det i retning af, at en

mere meningsfuld tidsanvendelse kunne være vejen frem.

LAD OS FÅ GJORT FÆNGSELSUNDERVISNINGEN TIL ET FOKUS OMRÅDE

En uafsluttet folkeskoleuddannelse eller en af ringe kvalitet kan være problematisk i et samfund, hvor der er stor fokus på uddannelse. Især fordi der med årene er kommet mere og mere fokus på uddannelse, og krav om uddannelse for at kunne besidde elementære arbejdsopgaver. Succes i tilværelsen kobles ofte sammen med gennemførelse af uddannelse. Overordnet set kan denne samfunds agenda være med til at indsnævre definitionen af, hvad samfundet karakteriserer som et "normalmenneske". Dette kan have konsekvenser for dem, som ikke kan leve op til denne agenda, heriblandt de tidligere indsatte, og de bliver derfor ekskluderet fra samfundet. En konsekvens af dette kan være, at de kan blive fastholdt i deres marginaliserede position og i kriminalitet.

Det virker derfor på mange måder meget mærkeligt, at der i et uddannelsessamfund, som det danske, ikke er mere fokus på den undervisning og uddannelse, der finder sted i fængslerne. Det er samtidig mærkeligt, at der ikke systematisk gennemføres evalueringer af undervisningen i fængslerne, fordi konsekvenserne af dette er, at de beslutninger, som træffes på området, ikke er funderet i viden. Det er oplagt, at der foretages forskellige undersøgelser af fængselsundervisningen generelt, deriblandt af betydningen og effekten af fængselsundervisningen, særligt fordi, det i min undersøgelse tyder på, at deltagelse i fængselsundervisningen har betydning for den indsatte på forskellige måder. Kort sagt er det væsentligt at få viden om fængselsundervisningen, for at få afdækket dens potentialer. Evalueringer burde være i Kriminalforsorgens egen interesse, fordi det vil give viden om, hvorvidt fængselsundervisningen kan være med til at indfri målet om at støtte og motivere den dømte til at leve en kriminalitetsfri tilværelse. Forestillingen er desuden, at det kan generere mere motiverede lærere og indsatte, hvis der kunne fremlægges doku-

mentation for, at fængselsundervisningen har en positiv betydning og effekt for den indsatte både under og efter afsoningen. Fokus på fængselsundervisningens betydning og effekt kan desuden være en måde at undgå, at fængselsundervisningen bliver et organisatorisk redskab, hvor den indsatte reduceres til et objekt, der blot skal passe ind i fængslets hverdag og rammer. En objektgørelse kan resultere i en subjektfor nægtelse, hvor den indsatte ikke længere ses som et subjekt med ønsker og rettigheder, som samfundet ønsker at resocialisere og hjælpe til at leve et kriminalitetsfrit liv.

Der skal ske en opprioritering af fængselsundervisningen, hvis betydningen og effekten skal forøges. En måde at gøre dette på er ved at gøre fængselsundervisningen mere seriøs. I den forbindelse nævner de tidligere indsatte screening af både de indsatte og lærere, så kun dem med fokus på at være aktive og på faglig og personlig udvikling, er til stede. Desuden foreslår de tidligere indsatte indførelse af en kontrakt, hvor mål og forventninger bliver præciseret. På den måde bliver det også lettere at evaluere, hvorvidt den indsatte og fængselslæreren udretter det, som er blevet aftalt. En anden måde at øge motivationen for at deltage aktivt i fængselsundervisningen, kan, som nævnt tidligere, ske gennem kortsigtede belønningssystemer, eksempelvis ved at lokke med goder i undervisningssituationen. Disse "nutidsgoder" kan desuden medføre, at den indsatte vælger skolen og kan være første skridt på vejen til, at vedkommende kommer til at indgå i en personlig og faglig udvikling, og kan være en måde at "narre til lærdom". Generelt tyder det på, at det kan motivere de indsatte til aktiv deltagelse i forbindelse med fængselsundervisningen, hvis der blev spekuleret mere i gulerod end pisk.

Trods besværligheder og mangler peger min undersøgelse på, at fængselsundervisningen allerede på nuværende tidspunkt har betydning for de indsatte. Med dette in mente må det stå klart, at betydningen og effekten af fængselsundervisningen kunne blive endnu større, hvis den blev opprioriteret. Et godt sted at starte

ville være ved at ansætte mere personale til at varetage dette andet led af hovedopgaven og dermed også flere lærere, så der ikke kun er 5% af det samlede personale, der står for undervisning (og sundhed!), i forhold til, at der er 65% til at holde opsyn. Hvis der blev ansat flere lærere, så ville de indsatte kunne få muligheden for at få flere undervisningstimer og ideelt set kunne undervisningen intensiveres. På den måde kunne det undgås, at fængselsundervisningen blot blev set som tidsfordriv, sådan som de indsatte ofte oplever det på nuværende tidspunkt, hvor de opfordres til at tage fag, de allerede har taget eller "udtynde" deres uddannelsesplaner, så de kan strækkes over en længere periode af afsoningstiden (Koudahl 2010: 59). Flere lærere ville også afhjælpe de overordnede kapacitetsproblemer i fængselskolen og sikre, at flere indsatte ville få muligheden for at deltage i undervisning og sikre, at der samtidig leves op til de internationale konventioner og anbefalinger om, at alle borgere skal have mulighed for at uddanne sig. På den måde kan der samtidig sikres en mere lige adgang til fængselsundervisningen, så flere, både stærke og svage indsatte, får muligheden for at investere i fremtiden, ved at bruge afsoningstiden aktivt og meningsfuldt. Desuden ville ansættelse af flere typer af lærere til at varetage undervisning på flere niveauer, end det er muligt på nuværende tidspunkt, kunne imødekomme behovet for bredere undervisningsudbud. Hvis dette skal være muligt, kræver det alt andet lige, at undervisningen i fængslerne prioriteres højere politisk og i praksis.

Fængselsundervisningen kan altså være en måde at øge de indsattes selvtilid og selvværd, samtidig med, at de opkvalificerer sig. Den kan være med til at udvikle dem både fagligt og personligt, og kan være en måde at undgå, at de fastholdes i deres kriminelle løbebaner. Derfor er der meget at glæde sig over og arbejde videre med. Det burde være i alles interesse, at der i fremtiden kommer mere fokus på den resocialiserende del af Kriminalforsorgens hovedopgave, så de indsatte ikke marginaliseres, ekskluderes og kriminaliseres

yderligere under afsoning. Desuden ville en opprioritering af fængselsundervisningen kunne bringe større overensstemmelse mellem Kriminalforsorgens mål og visioner på den ene side og praksis på den anden. Lad os få gjort fængselsundervisningen til et fokus område!

NOTER:

1. Hver dag afsoner 2.230 i fængslerne og 1.200 sidder i varetægt. Der er 65 indsatte pr. 100.000 indbyggere. (www.kriminalforsorgen.dk).
2. Den første fra 2006: *Evaluering af resultaterne af den eksisterende fængselsundervisning (Et pilot-projekt)*. Den anden fra 2007: *Indsatte i de danske fængsler – Uddannelse og uddannelsesønsker*. Den tredje fra 2010: *Uddannelse i fængslerne. Hvad siger de indsatte?* Alle tre rapporter udarbejdet af lektor og ph.d. Peter Koudahl ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Århus Universitet.
3. Med fængselsundervisning menes der i denne sammenhæng den *formelle undervisning* i fængslerne. Dvs. undervisning, hvor der er fokus på formidling af viden og færdigheder indenfor et fag, som vil kunne anvendes eller give adgang til anden form for undervisning i det formelle uddannelsessystem. Der er altså ikke tale om den mere uformelle og behandlende undervisningsdel, i form af eksempelvis kognitive programmer, terapi eller lignende.
4. Der er tale om værestederne Clean House i København Nordvest og Café Exit på Vesterbro i København. Stederne er begge selvstændige og er ikke en del af det allerede etablerede system indenfor Kriminalforsorgen. Clean House er en selvejende institution, som blev etableret i januar 1997. Café Exit er en selvstændig forening, som blev etableret i foråret 2007. Stederne er primært baseret på frivilligt arbejde og afhængig af økonomisk støtte fra forskellige fonde, kommunen osv. (www.cafeexit.dk, www.kris-danmark.dk).
5. I den forbindelse skal der lyde en stor tak til de interviewede og til de folk, som jeg har talt med undervejs og som har været medvirkende til at etablere kontakt. Især tak til folkene bag værestedet Clean House og husets brugere, som tillod min tilstedeværelse, bød på frokost og gad indgå i lærerige og meningsfulde samtaler.
6. I den forbindelse er det dog væsentligt at påpege, at ikke alle indsatte kan karakteriseres som en typisk indsat, men at der derimod er tale om en mangfoldig gruppe. Inddelingen i grupperne: *de tilfældige, de yrkeskriminelle og misbrugerne* (Nordisk Ministerråd 2003: 13), kan være med til at synliggøre mangfoldigheden i gruppen af indsatte.

Karina Vanderskrog er cand.pæd.soc., videnskabelig medarbejder på DPU, Århus Universitet, Institut for Uddannelse og Læring.

LITTERATUR:

- AE-rådet (2007): *Kriminalitet og social baggrund*, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Case Patricia & Fasenfest David (2004): *Expectations for Opportunities Following Prison Education: A discussion of Race and Gender*, The Journal of Correctional Education, 55 (1), March 2004.
- Gaes, Gerald (2008): *The Impact of Prison Education on Post-Release Outcomes*, John Jay College of Criminal Justice in New York City.
- Goffman, Erving (1961): *Anstalt og menneske*, Jørgen Paludans Forlag.
- Holstein, Bjørn (1985): *Uddannelse og recidiv – en undersøgelse af sammenhængen mellem uddannelse under afsoning og kriminelt recidiv hos 1325 løsladte*, Justitsministeriet.
- Ingstrup, Ole (1998): *Professionalisme og forskning i kriminalforsorgen*, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1998, nr. 3-4, s. 241-254.
- Koudahl, Peter (2006): *Evaluering af resultaterne af den eksisterende fængselsundervisning (Et pilot-projekt)*, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Koudahl, Peter (2007): *Indsatte i de danske fængsler – Uddannelse og uddannelsesønsker*, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Koudahl, Peter (2010): *Uddannelse i fængslerne. Hvad siger de indsatte?*, Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (1993): *Kriminalforsorgens principprogram*, kan downloades på: <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=251>.
- Kriminalforsorgen (2008): *Statistisk beretning*, kan downloades på: <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=71>
- Kyvsgaard, Britta (1998): *Den kriminelle karriere*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Lauesen, Torkil (1998): *Fra forbedringshus til parkeringshus – magt og modmagt i Vridsløselille statsfængsel*, Hans Reitzels Forlag.
- Nordisk Ministerråd (2003): *Å lære bak murene – Nordisk kartlegging av fængselsundervisningen*, Norden.
- Vacca, James S. (2004): *Educated Prisoners Are Less Likely to Return to Prison*, The Journal of Correctional Education, 55 (4), December 2004.
- Vanderskrog, Karina (2010): *Fængselsundervisning – et empirisk studie af dens betydning og effekt*, kan downloades på Danmarks Pædagogiske Bibliotek.